

A *Saulus* irodalomtörténeti, valamint a Mészöly-életművön belüli helye azáltal mutatkozik különösen izgalmasnak, hogy mintegy átmenetet képez az egzisztencialista prózától a posztmodern poétikák felé. A klasszikus krimi

24 Rábai Dóra

BŰN ÉS ÖNAZONOS- SÁG MÉSZÖLY

MIKLÓS SAULUS

CÍMŰ MŰVÉBEN

A *Saulus* mint metafizikus

detektívtörténet

átiratai – Béneyei Tamás meglátása szerint – a posztmodern regénytípus paradigmaticusnak is tekinthető típusát képviselik, ugyanis amennyiben a klasszikus detektívtörténet „emblematicusan jelképezi az európai modernség egyes meghatározó gondolkodásbeli, megismerési alapfeltevéseit, módszereit és olvasási stílusát, s mint ilyen a modernség lényegét

képes – épp klisészerűsége és letisztult egyszerűsége miatt – kifejezni”,¹ a „krimisablonok kikezdése és lebontása a modernség-projekt szimbolikus kikezdésével vagy lebontásával egyenértékű”.² E krimiátiratokban megfigyelhető posztmodern jellemzők többek között a populáris kultúra és a magas művészet közötti határ elmosódása, a detektívszüzsé elemeinek szubverzív módon való felhasználása, a metonimikus összefüggések mentén irányított cselekmény háttérbe szorulása vagy teljes eltűnése, a krimiben jelen lévő metafizikai irányultság különböző ismeretelméleti kérdések szolgálatába állítása, az identitás problematikájának hangsúlyos szerepe, valamint ehhez kapcsolódóan az elbeszélő pozícióját és identitását elbizonytalanító narratív többszólamúság megjelenése.

A detektívtörténet műfaja felőli megközelítés a *Saulus* tartalmi, szerkezeti és narratív felépítésében fellelhető detektívszüzsé-elemek által kínálkozik lehetőségként. Ezen olvasat felől a központi rejtélyt Saulus identitásának kibillenése, valamint önazonosságának kérdésessége generálja, a rejtélyt feltáró nyomozó intellektuális természetű nyomozása pedig a Törvény értelmének fürkészésében önmaga igazolását kereső attitűdben érhető tetten. Emellett megfigyelhető a közömbös világalkotó elemeknek és jeleknek az önazonosság-keresés viszonylatában való nyomként értelmezhetősége, e kutatás függvényében a tárgyi világ és a részletek fontosságának felértékelődése, a bűn átminősülésének látens cselekménymozgató szerepe, valamint a motívumok rejtett értelmének, illetve azok összefüggéseinek az utólagos visszatekintés általi megvilágítása. A fragmentumos szerkesztésmódból,

a történet linearitásának felbontásából, illetve az elbeszélő helyzetének tisztázatlanságából adódóan az olvasót többsíkú nyomozásra készíti a szöveg, ugyanakkor a motívumok egymásra mutató, utalásos minősége – a „kombinatorikával való sugalmazás”³ módszerén keresztül – a fikció alternatív rendjét⁴ létrehozva vezet el a rejtély megfejtésének küszöbéig. A Mészöly-regény metafizikus detektívtörténetként történő olvasása releváns megközelítésként mutatkozik, hiszen míg rendelkezik a klasszikus detektívtörténet bizonyos műfaji sajátosságaival – ezen analógiát természetes módon hozza játékba Saulus hivatása –, a nyomozás valódi tétje az egyén önazonosságának problematikájában jelölhető ki, vagyis „a nyomozás tétje részben vagy teljes egészében metafizikai síkra csúszik át”.⁵ A metafizikus detektívtörténet a klasszikus detektívtörténet⁶ és az anti-detektívtörténet⁷ köztes jelensége, tehát „a klasszikus krimi és annak újraírásai között, mindkettő részeként, ugyanakkor mindkettőt magában foglalva helyezkedik el”,⁸ ekképpen tehát a *Saulus* mint metafizikus detektívtörténet érintkezik mindkét műfaj bizonyos sajátosságaival. Ugyanakkor a metafizikus detektívtörténet műfajához „olyan, a klasszikus analitikus detektívtörténet lényeges megformálásbeli és világképi sajátosságait ([...] a cselekmény alárendelését a rejtély megfejtésének, [...] az episztémológiai kérdések iránti érdeklődést stb.) felhasználó szövegek tartoznak, amelyek a krimisémből kölcsönzött elemeket általános bölcséleti jellegű kérdésfeltevések szolgálatába állítják – leggyakrabban oly módon, hogy a nyomozás folyamata a megismerés metaforájaként szerepel”.⁹ A *Saulus* esetében a nyomozás folyamata mint megismerő metódus a környező világ elemeinek megfigyelésén keresztül az individuum önmegismeréséhez vezetnek, ennyiben tehát a nyomozást az önazonosság megtalálásának igénye motiválja. Ekképpen a *Saulus* által érintett általános bölcséleti kérdésfeltevések az egyén világhoz való viszonyulásának problematikussága, az értelmezői folyamat alkalmasságának elbizonytalanodása, a nyelv által való megnevezés határainak érzékeltetése, valamint az önazonosság mibenlétének kutatása mentén fogalmazódnak meg. A detektívtörténet műfaja felőli megközelítés szükségszerűen irányul a bűn cselekménymozgató szerepének vizsgálatára, így jelen értelmezés Saulus identitásvesztését, valamint fokozatosan megkonstruálódó önazonosságát koncentráltan a bűn egzisztenciális tétként való felmutatásán keresztül világítja meg. E megközelítés célja a *Saulus* műfaji besorolásának kiterjesztése a detektívtörténet, illetve posztmodern újraírásainak műfaji világa felé, ezáltal a mű posztmodern irányzatok felőli vizsgálatának erősítése.

A szerkezet rendje felől tekintve a klasszikus detektívtörténet és az anti-detektívtörténet közötti alapvető különbség, hogy míg „[a] klasszikus krimiben a történet végén a részletek elnyerik jelentésüket: végigtekintünk

egy megoldottságában immár otthonossá, megnyugtatóvá vált világon, amelyben legelső sorban a rend uralkodik”,¹⁰ addig az anti-detektívtörténet „cselekménye éppenséggel a klasszikus krimi által [...] képviselt rendkon-
cepció kikezdésén alapul”.¹¹ A *Saulus* esetében a rendkonceptió kikez-
26 désének szándéka a metafizikus rend – továbbá a szerkezeti és narratív rend – összeomlásában nyilvánul meg, mely az önazonosság kérdésével áll szoros összefüggésben.

A „szép erkölcsiség” fogalma szerint – mellyel a német idealizmus a görög állam és erkölcs világát jellemezte – „a társadalmi élet valamennyi formájában él és látható az egészre kiterjedő rendező elv, s így lehetővé teszi, hogy az ember állandóan önmagával találkozzék saját világában”.¹² Saulus belső kényszere, hogy tetten érje önmagát a körülötte elterülő világ részleteiben, mintha igényelné az ókori görög világ által még természetesen birtokolt rendező elv meglétét, melyben tehát az önmagunk és a minket körülvevő világ harmóniája még a mindennapi élet részeként nyilvánult meg. A társadalmi élet valamennyi formájában tetten érhető, annak egészére kiterjedő rendező elv szerepét Saulus korában már egyedül a Törvény képviselhette,¹³ melyben való elbizonytalanodása a Törvény által definiált individuumának kibillenését vonja maga után, ezen identitásvesztés következtében az önazonosság problémája pedig fokozott hangsúlyt kap. Saulus habár látószólag a Törvény által szentesített világparadigmán belül helyezkedik el, mégis ezzel összeegyeztethetetlen készletként nem képes lemondani önnön belső tisztánlátásának kereséséről azon tágabb horizont szemszögéből megértendő világban, ahonnan tekintve a Törvény betűje megkérdőjelezhetővé válik. E keresést szükségképpen kíséri a személyes identitás problémájának felerősödése, valamint annak a Törvény által kijelölt kollektív identitásból való kiválása. Ezáltal – Radnóti Sándor szavaival – Saulus „tör valami felé, amihez tapodtat sem közeledik, ama hirtelen fénysugárhoz a damaszkuszi úton, amely más emberré teszi, akinek a régihez, a Törvény alatt állóhoz immár semmi köze”.¹⁴ A rend és az önazonosság kapcsolatát tekintve – ezzel rámutatva a *Saulus* metafizikus detektívtörténetként való olvasásán keresztül felmutatható egyik létkérdésre – felmerül a kérdés, hogy vajon Saulus önazonosságának hiánya eredményezi-e a világgal való kapcsolódási pontok vélt vagy valós elvesztését, avagy a Törvény az, ami többé nem tudja prezentálni a „szép erkölcsiség” kapaszkodót nyújtó harmóniáját. Az ebben a kérdésfelvetésben rejlő kétféle lehetőség emblematikusan leképeződik Saulus gondolataiban is: „Nyolc napig most távol voltam a várostól, s egyre jobban érzem, hogy közben történt valami velem. Vagy a várossal? Még mindig nem tudom pontosan.”¹⁵ A környező világ és a szubjektum viszonyában tehát a metafizikus rend szétbomlása érhető tetten, mely az azonosságot kutató egyén látószögéből a szorongás légkörét teremti meg a műben.

A metafizikus rend összeomlása ellenére Saulus abban az esetben érheti tetten önmagát mégis az őt körülvevő világban, ha tételezzük, hogy ezen összeomlás origója az identitását elvesztő szubjektum maga. Ebből világossá válik, hogy a környező világ, illetve a szubjektum állapotának tökéletes szétválasztása lehetetlen. Az önazonosság-keresés e széthullott 27 rend darbjainak megvizsgálásán és újrafogalmazásán keresztül tesz kísérletet az individuum újrakonstruálására, ezáltal pedig érvénybe lép a krimi nyomolvasásának „szemiotikai rémálomba” való átfordulásának esete, melyben „a világ dolgainak jelként való olvasása mögött kizárólag az én vágya és autoritása áll. Ez a feltevés a »minden potenciálisan jel« állapotát önmaga paranoid rendszereként a nyomozó-értelmezőre vetíti vissza”.¹⁶ A világ dolgai ezáltal a szubjektum viszonylatában nyerik el jelentésüket, válnak nyommá, miképpen a „nyom utólag jelfunkciót öltő valóságdarab (s a nyommá válás a regényvilág minden elemét fenyegeti)”.¹⁷ A világ dolgainak önmagukra visszavezethető nyomokként való olvasása következtében a szubjektum nézőpontja beleíródik az általa szemlélt valóságdarab megnyilvánulásába, vagyis az adott valóságdarab az „én” hordozójává válik, az önszemlélés felületévé. E mozgás kölcsönössége – miszerint a látott szintén beleíródik a látóba – abban a hatásban érhető tetten, amelyet a szemlélt tárgy még az értelemtulajdonítást megelőzően gyakorol az őt szemlélőre,¹⁸ ezáltal tehát alakítja az önszemlélés nézőpontját. Az önazonosság-keresés ekképpen a különböző benyomások által alakított *résen* – a szubjektum nézőpontján – keresztül megpillantott világrészletek azonosításán és megértésén keresztül történik. Ennek következtében a megértés az individualitás problémájává, a szemlélt környezet elemei pedig Saulus kivetült létállapotának hangsúlyos nyomaivá válnak.

A Saulus esetében az önazonosság – mint a mű központi rejtélye¹⁹ – mellett a bűn kérdése másodlagossá válik, ennyiben tehát a klasszikus detektívtörténet bűnre alapuló felépítése kimozdul az individuum önmeghatározása felé, a központi rejtély metafizikus síkra tolódik. Ugyanakkor a bűn meghatározása – a büntudat motivációján keresztül – az önazonosság megtalálásának feltételeként lép fel, ezáltal külsőből – miképpen a bűnt elkövető személy és a nyomozó a klasszikus detektívtörténetben két külön személy, és a bűn a nyomozó individuumán kívüli világban helyezkedik el – belsővé válik, vagyis az individuumban keresendő. A bűn ezen lokális-egzisztenciális áthelyeződése az anti-detektívtörténet műfajához közelíti a *Saulust*, melyben a „krimi művészet-allegóriaként való olvasása [...] a két pólus összeolvadásához vezethet, ami azon a felismerésen alapul, hogy a detektív és a bűnöző közötti különbség eleve csak illuzórikus”.²⁰ Ezáltal előáll az a skizofrének nevezhető helyzet, melyben az önmaga bűnét rejtegető bűnös és a bűn

leleplezésére törekvő nyomozó egyazon személyben összpontosul, a nyomozás pedig az individuum területén folyik. Ebben szintén megnyilvánulni látszik a nyomképződés azon jellege, amely szerint a világ dolgai a nyomozó-értelmezőre visszavetítve nyerik el jelentésüket, hiszen – miképpen a

28 bűnöző „olyan »művet« hoz létre, amely csak a kiválasztott »kritikus« számára jelent valamit. A detektív-kritikus tehát mintegy bele van kódolva a megoldásra váró rejtélybe”²¹ – Saulus bűnössége olyan „személyre szóló” nyomokban nyilvánul meg, melyeknek feltárására kizárólag énjének másik fele, a nyomozó Saulus képes. Ekképpen a világ dolgai – melyek Saulus individuumának hordozói – a „bűnös” Saulus jelei: általa a világ dolgai az ártatlanság kategóriájából kimoszodva „jelentésre (különbségre) tesznek szert, vagyis különbözőek lesznek önmaguktól: kettéválnak, elválnak önmaguktól, jellé alakulva olyan jelölttel és referenssel rendelkeznek, amelyhez közvetlenül [...] nem kapcsolódnak”.²² A jeleket olvasó Saulus ezáltal érzékelheti a világ dolgait önmaguk azonosságától való különbségükben: „nyolc nappal ezelőtt mintha az is szélesebb lett volna”. (8.) Az *ártatlanság* tehát a krimi világában szemiotikai oldalról is a dolgok azonosságát foglalja magában, miképpen a bűnösség jelét az önmaguktól való elmozdulás állítja elő. „[A] tettes bűne [...] alapvetően szemiotikai természetű: szétválasztja a jelölőket és a jelölteket, többféle kapcsolat lehetőségét iktatja be az így keletkezett térbe, létrehozza a sokértelműség lehetőségét, s a detektív feladata így a szemiotikai skandalum [...] helyrehozása”²³ – az azonosság megtalálása. Az ehhez vezető út szükségképpen igényli a világ dolgaiban keletkező meghasonlottság origójának megtalálását, a bűnös leleplezését: Saulusnak önnön bűnösségét kell felismernie, ezáltal pedig az individuumában keletkező különbözőséget helyreállítania. A metafizikus rend összeomlása Saulus individuumára felől megközelítve ennyiben tehát a világ dolgainak önmaguktól való elkülönböződésében, az ártatlanság kategóriájából való kimoszodulásukban, ezáltal pedig a bűnösség jeleként mutatkozik.

A klasszikus detektívtörténetben, mely Northrop Frye szavai szerint „a rendőrállamot propagálja, mivel ez valószínűleg megmaradéktalanul a tömegerőszak korlátok közé szorítását”,²⁴ a bűnös elfogása mint a történet megoldása a világ jobbá tételének eszméjével párosul. E javító szándék meghatározottabban a Törvény működésében jelenik meg, hiszen feladatának tartja a világ bűntől való megtisztítását. Saulus templomi nyomozóként e javító szándék végrehajtásába automatikusan sorolódik be, ugyanakkor Rabbi Abjatárral való beszélgetései során megkérdőjeleződik a Tóra értelmének megragadhatósága, tehát azon vallásos szövegé, melyre a Törvény alapjaiban épül, amely alapján definiálja a bűnt, és feladatának tartja annak kiirtását. Ha a „mögöttes, vagy – a bibliai hermeneutika kifejezésével – az allegorikus tartalom (mely Abjatárnál a »lényegként« tűnik fel) lényegileg különül el a

szó szerinti olvasattól, melynek megértése nem visz közelebb a mögöttes tartalom megértéséhez”,²⁵ akkor miből tudható, hogy helyesen értjük-e a Törát és alkalmazzuk a Törvényt? E tekintetben a Tóra, illetve a Törvény működése Saulus előtt hazug, rögzítetlen „szöveggként” áll, amelyet azáltal, hogy a jelentésre mint abszolút igazságra kérdez rá, Saulusnak – mint de- 29
tektívnek – kell megszabadítania többértelműségétől. A mögöttes tartalom hozzáférhetetlensége ennek lehetetlenségét vonja maga után, mely szintén az anti-detektívörténet azon vonását hívja elő, amely a krimivilág szemiotizáltságának nyugtalanító lehetőségeit bontja ki, vagyis – a *Saulus* esetében – a többértelműség a tudatműködés terepére utalja az értelmezést, amely így szubjektívvé válik, ezáltal pedig – Saulus Törvény által meghatározott identitása szempontjából – egzisztenciális tétté emelkedik.²⁶ „Adott tehát egy olyan szövegfogalom, melynek csak a felszíni, szó szerinti jelentése válik hozzáférhetővé a használója számára. Abjatár konklúziója értelmében a Tóra gyakorlatilag csupán olvasható, de nem megérthető.”²⁷ Egy olyan struktúrában, ahol a lényegét a mögöttes tartalom, tehát a valódi jelentés hordozza, mely jelentés viszont nem hozzáférhető, a mindenben önazonosságot kereső tekintet nem találhat fogódzkodót önmaga és a világ működésének megértéséhez.

A templomi nyomozó számára a bűn mibenléte ugyanakkor a Törvény felől konkretizálódik, és e rendszerben a bűn beazonosítása egyértelmű jelentéssel társul: „vétett a Törvény ellen”. Ekképpen számára világos feladat van kijelölve: a Törvény ellen vétkezők felkutatása, „hogya se a házakban, se a határban ne legyen semmi kovászos, semmi tisztátalan, semmi szentségtelen.” (9.) A templomi nyomozó a Törvény fogalomrendszere által meghatározott, és mint olyan, automatizált minőségében végzi feladatát – hiszen feladata nem a Törvény működésének értelmezése, illetve megkérdőjelezése, hanem annak mindenkor betartása. A státusz mögött viszont meghúzódik egy szubjektum, egy gondolkodó szellem, mely pozíciója keretein belül egy bizonyos mozgást végez a pozíció által megkövetelt szellemiséghez való alkalmazkodása következtében. Amikor alkalmazkodása teljes és tökéletes, a Törvény megkérdőjelezhetetlen érvényességét automatikusan követőként megszűnik gondolkodó szellem lenni. Amikor gondolkodó szellemként eltér a teljes alkalmazkodás azonosságától, vét a Törvényben való, feltétel nélküli hit alapelve ellen.²⁸ Ekkor a Törvény által használt fogalmakra saját benső individualitása alapján kérdez rá, mely rákérdés magában hordozza az eltérő választ, a szubjektív jelentésadás lehetőségét. E lépés saját individuumára nézvést is fenyegetően hat, hiszen „minden kétség egyben az eszmével azonosult személyiség létét, érvényességét kérdőjelezi meg”.²⁹ Habár Saulus kezdetben

nem tudatosan cselekszik, csupán megneszeli saját rezdüléseit, és azok alapján lép, már az elbizonytalanodás/rákérdezés aktusában feláldozza a Törvénnyel való teljes azonosulás biztonságát saját önazonossága érdekében.

30 Ekkor a gondolkodó szellem saját szabadságával szembeállítva a szabadságban a templomi nyomozó számára még oly világosan szemben álló és racionalizálható bűn elmozdul a helyéről, és az individuum számára – önmaga viszonylatában – újra meghatározandóvá válik. Újonnan felfedezett szabadságának viszonya a bűnhöz szorongásként nyilvánul meg,³⁰ hiszen pozíciójában maradván, attól (a rákérdezés aktusától fogva) szellemében mégis némileg eltávolodva a szabadság és általa a bűn még csak lehetőségként áll fent. A bűn mint olyan a pozícióban maradás következtében válik hangsúlyossá az individuum látószögében is. Saulus a regény végéig megmarad templomi nyomozó státuszában, melyben feladatából adódóan mindvégig a bűn körül mozog. A változás abban áll, hogy az addig racionalizálható bűn, melynek kiiktatására törekszik, maga válik újra definiálandóvá a gondolkodó szellem színrelépése következtében, ezáltal pedig Saulus bűnhöz való viszonya is kilendül eddigi meghatározottságából, bizonytalanná téve üldöző pozícióját, és felvetve az üldözöttség lehetőségét. A bűn lehetőségében rejlő szorongás kettős: egyrészt a Törvény fogalomrendszere által meghatározott bűnössé válást foglalja magában, amely ekképpen az „áruló rabbi” szektájának szellemiségével való azonosulás lehetőségében rejlik; másrészt az individuum által meghatározandó bűnfogalomban rejlő kockázatra vonatkozik, hiszen annak meghatározása önnön bűnösségének mélyebb belátására kényszerítheti az individuumot. Míg az előbbi a „bűnösnek tekintik” kockázatát rejti magában, addig az utóbbi esetében az „azzá lesz” metafizikus fordulata áll a szorongás középpontjában.³¹ Mindkét szorongásforma egyazon hangsúllyal vonul végig a művön: „az üldözés, mely a regény első lapjától az utolsóig Saulus életének parabolája, belülről azért válik bizonytalanná, mert Saulus nem tudhatja, a vadászat végén nem saját magára talál-e, mint üldözött vadra, céltalan és megszegyenítő nyomozásai nem csak kerülőutak-e ehhez az igazi leleplezéshez, kívülről pedig azért, mert a papi diktatúra éberen gyanakvó, életveszélyes légkörében e szerepek tényleg bármikor megfordulhatnak”.³²

A Törvény fogalmi alól kilépő bűn kezdetben jelentéstartomány nélkül lebeg az individuum közvetlen közelében, habár az individuum mintegy a beazonosítás vágyával mered rá, és ennyiben szorongást szül benne. A bűn e speciális jelentését – mivel saját individuuma alapján kell azt meghatározni – nem lelheti meg önmagán kívül. Meg akarván szabadulni a formátlan bűn által okozott szorongástól – az egzisztenciális kifejlés felől megfogalmazva – önnön bűnösség-tudata legmélyebb értelmében bűnössé kell válnia. A bűn effajta jelentéstartományának keresése Saulus önazonosság-keresése

mögött húzódik. A bűntudat motívuma már Saulus első belső monológjában tetten érhető. A koldus beszédmódja által megérintett saulusi individuumban a kezdőpont a gyermekkor, és az e pontból megidézett tartalmakon vonul át egyfajta lélektani alapközérzetet bemutatva az elbeszélő tudata. A kimondatlan kötelesség az emlékezés maga, mely kötelesség ott lebeg minden mozdulat és gondolat mikéntje fölött, „mert nem feledkezhetsz meg róla, hogy a bosszúálló angyal megfeledkezett rólad” (9.). Egyfajta eredendő bűn a maga azonosíthatatlan minőségében, és a belőle származó formátlan bűntudat látszik megfogalmazódni a sorok között, amelyek Saulus lényének és tudatának árnyékban maradó, de onnan folyamatosan ható pontjai.³³ Ez a bűntudat – mint templomi nyomozóként való működésének individuumbeli motivációja – hajtja a környező világban való tisztátalan, „kovászos” létmegnyilvánulások kiirtása felé, valamint fokozottan fordítja befelé, saját individuumának területére, ahol a cél az individuumban tiszta léte, az azonosság elérése. E ponton feltételezhetjük, hogy Saulus önazonosság-igénye mögött a – heideggeri értelemben vett – *lelkiismeret hívása* áll, mely „mindig a legsajátabb lenni-tudáshoz szól”, és „attól a létezőtől jön, amelyik mindenkor én magam vagyok”.³⁴ E hívás által tapasztalhatja Saulus eddigi meghatározottságát, ismert környezetét, önnön mibenlétét megkérdőjelezhetőnek. A hívás érzékelése ekképpen megmutatkozik kibillent látószögében: nyolcnapos útjáról visszatérve a világ dolgainak önmaguktól való eltávolodását észleli, vagyis kimozdul eddigi individuumának meghatározottságából, mely kimozdulás pozíciójából önmagára tekintve megneszeli mindennapi individuumának, az „akárki-énnek” bűnösségét. Ezáltal tehát előáll a fent említett meghasonlott helyzet, rögzült individuumból kiválik a nyomozó-én, akinek szemszögéből a rögzült-én és annak elfogadott világa egyre hangsúlyosabb módon bűnös-ként értelmeződik. A megkérdőjelezés egzisztenciális tétje ekképpen az *azonos vagyok-e a magam legsajátabb egzisztencialehetőségével* kérdésében rejlik, és a hívás azon jellege, mely önnön *bűnösnek-lenni-tudására* szólítja fel, az ezen egzisztencialehetőségtől való távolság felismerését foglalja magában. „A lelkiismeret előrehívó visszahívása a jelenvalólét értésére adja, hogy neki – semmis kivetülésének semmis alapjaként létének lehetőségében állva – az akárkiben való belevesztettségéből vissza kell vinnie magát önmagához, azaz *bűnös*.”³⁵ Más oldalról megközelítve: ha elfogadjuk, hogy az ártatlanság állapota egy eredendő önazonosságot foglal magában, akkor a bűnösség – mint a fogalom ellentétpárja – az ezen önazonosságtól való eltávolodásban tételezhető. Ezen állítás megmagyarázná a lelkiismeret *előrehívó-visszahívó* jellegét, mely szerint legsajátabb önmagához való előrehívás az ugyanezen mindenkor – elvesztett – önmagához való

visszatalálásban mutatkozik. „– Egyszer láttam, amikor galambot simogattál, a szárnya alá dugtad a kezed. Tudsz burukkolni?” (100.) Az ép madárszárny alá dugott kéz Saulus korábbi tettére, a madárszárny kiszakítására utaló gesztusként értelmezhető. Ha a múltbéli eseményt az ártatlanság elvesztéseként interpretáljuk, akkor ezen gesztus az ártatlansággal való újra-érintkezés szimbóluma. Saulus individuumán belül a kitépett madárszárny tehát szimbolikusan összefonódik az ártatlansággal, valamint annak elvesztésével. A következő idézetben az ártatlanság képei ölelik körbe a bűnt: „*Tohu ártatlan együgyűségére próbáltam gondolni és Támár gduuu-gduuu hangjára. Aztán a fél madárszárnyat vettem a kezembe, és igyekeztem nem a kezemre nézni. Még élt a fecske, amikor leszakítottam róla, nem akartam, hogy hiába szenvedjen. A pihéssel fedett forgó most is összefogta a tollakat, már teljesen céltalanul, de még mindig. Akkor végre sikerült sírnom. Hallottam, hogy Benája énekel kint.*” (53. Kiemelések tőlem – R. D.) Saulus sírását ekképpen a különbségként érzékelt ártatlanság generálja, mely a lelkiismeret hívószavának meghallása által válhat a szubjektum belső tapasztalatává. A hívás ekképpen arra hívja fel a figyelmét, hogy ő maga „csak azzal teljes, ami több nála”,³⁶ alkalmazkodván a hívás azon jellegéhez, mely szerint az „belőlem jön, de mégis rajtam túlról”.³⁷ A tamariszkuszág saját árnyékával való találkozása eszerint a lelkiismeretben megidézett ártatlansággal való újra-egyesülést is magában foglalja, melynek eléréséhez az individuum eddigi meghatározottságának bizonyos törést kell elszenvednie, és amelyet az önmagán való túllépésben rejlő önmagához való visszatalálás, a megtalált és vállalt önazonosság tesz lehetővé.

Ekképpen az önazonosság hiánya az individuum bűneként határozható meg. A bűn ezen individuumbeli formája Saulus esetében szükségképpen feszültségben áll a Törvény által meghatározható bűnösségével: ha Saulus az önazonosságra való felszólítást követve, templomi nyomozó identitását hátrahagyva az „áruló rabbi” hívei közé áll, a Törvény szemében bűnössé válik; ha a Törvény szemében ártatlan, saját individuumára szerint bűnös. E diszkrépancia szükségszerűen állítja döntéshelyzet elé a szubjektumot: mely paradigmán belül vállalja bűnösségét.

A Törvény által meghatározott individuumának, valamint saját individuumán belüli bűnösségének konfliktusát kiélező jelenet Istefanos megkövezése. Az Istefanos elfogására irányuló hajsza kezdetén Saulus már érzékeli az Istefanos személye által felkeltett egzisztenciális döntéshelyzetet: „Nem tudhatta [ti. Kedmah – R. D.], hogy sokkal számonkérőbb kútaknába zuhantam: bennem lett gazdátlan minden.” (90.) Mészöly Miklós regénytervezetéből világossá válik, hogy Istefanos megkövezése – mind a regény felépítése, mind Saulus individuumára szempontjából – fordulatot rejt magában: „A regényt kétrészesnek tervezem. Az első rész az üldöző, a perzekútor Saul, egészen

István püspök megkövezéséig; ami számára közvetett módon elkövetett gyilkosság. Illetve, az ő érzékenységével, a tettes közvetlenül ő. A második rész a damaszkuszi küldetés.”³⁸ Templomi nyomozó identitása számára Istefanos elfogásához való (véletlen) hozzájárulása sikerként, Istefanos megkövezésében való részvétele pedig kötelességének végrehajtásaként 33 értelmezhető, következképpen a templomi nyomozó Saulus Istefanos halála által nem válhat bűnössé. Saulus bűnösség-tudata – miszerint mégis *közvetett módon elkövetett gyilkosságként* éli meg a történeteket – a saját individuumán belül meghatározandó bűnfogalom felől értelmezhető, vagyis kizárólag akkor élheti meg Istefanos megkövezését önnön bűneként, ha a Törvénnyel való azonosulása nem teljes. Ha elfogadjuk, hogy az Istefanossal való önkéntelen szimpatizálás Saulus önazonosság-keresésének egy hangsúlyos iránymutatója, akkor e ponton a Törvény által definiált individuumának vállalása közvetlenül forr össze az önazonosság hívószavának elárulásával: az individuum bűne tényleges formát ölt. Ugyanakkor mivel a Törvény szemében legitim tett saját bűnként való megélése a Törvény szellemével való azonosulás hiányának a jele, Saulus e ponton – önmaga előtt többé nem tagadható módon – a Törvény által meghatározott individuumára szerint is bűnössé válik. Istefanos megkövezésének eseménye ezáltal hoz létre Saulus individuumában egy olyan köztes teret, amely csapdába ejti, döntéshelyzetbe kényszeríti az eddig tényleges állásfoglalást nem tevő szubjektumot. Istefanos megkövezése tehát önnön bűnösségének mibenlétére hívja fel Saulus figyelmét,³⁹ mely által „a múlttal való kényszerű és azonnali szakítás felismerésének szintjére [...] jut el”.⁴⁰ „A felhívás helyes meghallása eszerint azonos a legsajátabb lenni-tudásban való önmegértéssel, vagyis azzal, hogy magunkat *legsajátabb* tulajdonképpen bűnössé válni tudásunkra vetítjük ki. A jelenvalólét, amikor megértve előrehívni engedi magát erre a lehetőségre, akkor egyben *szabaddá válik* a hívás számára: kész arra, hogy felhívható legyen. A jelenvalólét a hívást megértve *hallgat a maga legsajátabb egzisztencialehetőségére*. Önmagát választotta.”⁴¹ Önmaga bűnösségének felismerése megszünteti az önmagát leplező és a leplezést feloldani kívánó saulusi kettéhasítottsgot, ezáltal Istefanos sarujának felvétele szimbolikusan jelöli a Törvény által meghatározott individuumától való eltávolodás vállalását, a damaszkuszi út első lépését.⁴²

A bűn szerepének ontológiai átminősülése, valamint az önazonosság problematikájának való alárendelődése – azáltal, hogy a bűnnek saját individuumára viszonylatában történő meghatározása az egyre hangsúlyosabban feltörő új identitás vállalásának feltételeként lép fel – a metafizikus detektív-történet műfaja felőli megközelítés relevanciáját támasztja alá.

¹ BÉNYEI Tamás, *Rejtélyes rend: A krimi, a metafizika és a posztmodern*, Bp., Akadémiai, 2000, 37.

² *Uo.*, 40.

³ MÉSZÖLY Miklós, *A mesterségről = Magasiskola: In memoriam Mészöly Miklós*, szerk. FOGARASSY Miklós, [h. n.], Nap, 2004, 156.

⁴ Vö. THOMKA Beáta, *Beszél egy hang: Elbeszélők, poétikák*, Bp., Kijárat, 2001, 88.

34

⁵ BÉNYEI, *i. m.*, 12.

⁶ Klasszikus detektívtörténeten – Béneyei Tamás definícióját követve – a bűnügyi történetek azon típusát értem, amelynek cselekménye egy központi rejtélyen, valamint a rejtélyt feltáró nyomozó racionális, logikus okoskodásán alapul – vagyis a kalandok elsősorban intellektuális természetűek. Vö. *Uo.*, 15.

⁷ Az anti-detektívtörténet a klasszikus detektívtörténet dekonstruálására épül, mind a történet, mind a műfaj által kijelölt befogadási folyamat szintjén. Vö. *Uo.*, 21–22.

⁸ *Uo.*, 17.

⁹ *Uo.*, 17–18.

¹⁰ *Uo.*, 108.

¹¹ *Uo.*, 111.

¹² Hans-Georg GADAMER, *A szép aktualitása*, ford. BONYHAI Gábor = H.-G. G., *A szép aktualitása*, vál. BACSO Béla, Bp., T-Twins, 1994, 26.

¹³ Az eltolódás jelentősége abban rejlik, hogy míg a görög kultúra saját művészetében hozta létre és látta meg az *istenit*, ezáltal az *isteni* a mindennapi világban fellelhetően, mintegy „köztük járt”, addig a zsidó vallásban, majd a kereszténységben, Isten túlvilági voltának hangsúlyozásával az *isteni* jelenléte kikerült a mindennapi élet szférájából. Vö. *Uo.*, 15.

¹⁴ RADNÓTI Sándor, *Az elmaradt apoteózis: Mészöly Miklós Saulusáról – 1986* = R. S., *Recrudescunt Vulnera*, Bp., Cserépfalvi, 1991, 130.

¹⁵ MÉSZÖLY Miklós, *Saulus*, Pécs, Alexandra, [2006], 7. (A továbbiakban a regényből származó idézetek leelőhelyét a főszövegben zárójeles hivatkozásként adom meg.)

¹⁶ BÉNYEI, *i. m.*, 99.

¹⁷ *Uo.*, 97.

¹⁸ Vö. „az, aki lát, csak azért kerítheti hatalmába a láthatót, mert őt magát ez utóbbi már eleve hatalmában tartja, olyannyira, hogy a látó belőle van, vele szükségképpen egylényegű; csakis azért tekinthet végig a láthatókon, mert a tekintet és a dolgok egymásba illeszkedésének törvénye szerint ő maga is látható, ő, aki egy különös visszajára fordulás révén látja a látható dolgokat, miközben maga is csak egy közülük.” (Maurice MERLEAU-PONTY, *A látható és a láthatatlan*, ford. FARKAS Henrik, SZABÓ Zsigmond, Bp., L'Harmattan, 2007, 153.)

¹⁹ Az önanonosság problémáját felöltő saulusi individuum ezáltal a mű egyedüli tere, miképpen a detektívtörténetben „az események kizárólag a rejtély által határolt mezőben játszódhatnak.” (KESZTHELYI Tibor, *A detektívtörténet anatómiája*, Bp., Magvető, 1979, 152.)

²⁰ BÉNYEI, *i. m.*, 147.

²¹ *Uo.*

²² *Uo.*, 96. Ugyanis a klasszikus detektívtörténetben a világ dolgainak olvasásából előtáruló jelentés természetszerűleg a bűnösség jele lesz: „ha az ártatlanság a krimiben a jelöletlen kategória, akkor a különbségként felfogott jelentés szükségszerűen az ártatlanságtól való különbség” (*Uo.*).

²³ *Uo.*

²⁴ Northrop FRYE, *A kritika anatómiája* (részlet), ford. KESZTHELYI Tibor = *A krimi*, szerk. KESZTHELYI Tibor, Bp., Gondolat, 1985, 193.

²⁵ TANOS Márton, *Törvény – szöveg – olvasás: A Tóra és a Biblia értelmezése Mészöly Miklós Saulusában*, Palócföld, 2014/6, 59.

²⁶ Vö. BÉNYEI, *i. m.*, 99.

²⁷ TANOS, *Törvény – szöveg – olvasás, i. m.*, 59.

²⁸ „A tarszusi regénybeli története felfogható úgy is, hogy Saulus a Törvény kételymentes alkalmazójából a Törvény értelmét fürkésző, sőt, a Törvény abszolút érvényét megkérdőjelező gondolkodóvá válik.” (SZOLLÁTH Dávid, *Mészöly Miklós prózája*, 70., http://real.mtak.hu/29106/1/Szoll%3%A1thD_M%3%A9sz%3%B6lypr%3%B3z%3%A1ja.pdf, utolsó letöltés dátuma 2020. 03. 14.)

²⁹ MÉREI Ferenc, *Elkötelezettség és ambivalencia: Mészöly Miklós Saulusának lélektani implikációi = Magasiskola, i. m., 43.*

³⁰ „A szabadság bűnhöz való viszonya a szorongás, mert a szabadság és a bűn mindaddig még csak lehetőség.” (Søren KIERKEGAARD, *A szorongás fogalma*, ford. RÁCZ Péter, Bp., Göncöl, 1993, 128.)

³¹ „Azáltal tehát, hogy a zseni befelé fordul, felfedezi a szabadságot. [...] De minél magasabbra jut az individuuum, annál drágábban kell fizetnie mindenért, és a rend kedvéért a szabadságnak ezzel a magánvalóságával (An-sich) együtt jár egy új alakzat, ez pedig a bűn. Ez [...] az egyetlen, ami felkelti a félelmét; azonban nem attól fél, ami korábban a legtöbbet jelentette, hogy bűnösnek tekintik, hanem attól, hogy azzá lesz.” (Uo., 127.)

³² RADNÓTI, i. m., 131.

³³ Ami a *Saulus* idézett sorain átvételül, nem csupán Saulust jellemzi, hanem – Kierkegaard elgondolása szerint – magát a zsidó népet. „A zsidóságban lévő szorongás a bűntől való szorongás. A bűn mindenfelé elterjedt hatalom, amit azonban senki nem képes mélyebb értelemben megérteni, miközben rátelepszik a létezésre.” (KIERKEGAARD, i. m., 122.)

³⁴ MARTIN HEIDEGGER, *Lét és idő*, ford. VAJDA Mihály et al., Bp., Osiris, 2001, 323.

³⁵ Uo., 333.

³⁶ RÓNAY György, *Saulus = Magasiskola, i. m., 124.*

³⁷ HEIDEGGER, i. m., 319.

³⁸ MÉSZÖLY Miklós, *Munka közben = M. M., A tágasság iskolája*, Bp., Szépirodalmi, 1977, 200.

³⁹ Ezáltal Saulus önmaga azonosságát már nem a Törvény felől határozza meg. Eszerint Istefanos megkövezésének jelentősége Saulus Törvénytől való eltávolodásának felismerésében rejlik. „És sehogy se tudtam rájönni, hogy mit kellett megértenem. Az igaz, hogy az okulásomra megölték, de különben senkinek se kellett, még táplálékul se.” (123.) Ekképpen Saulus gyermekkori élménye, melyben egy nyulat megöltek az okulására, az Istefanosban rejlő áldozat-szerep példázatává válik.

⁴⁰ TANOS Márton, *Saul titkai: Vázlat egy regény narrációjának megfejtéséhez*, Kortárs, 2014/9, 75.

⁴¹ HEIDEGGER, i. m., 333.

⁴² Közvetlenül az Istefanossal való találkozás előtt meri először megfogalmazni magában a kiválás lehetőségét: „Hogy bántott-e ez a mellőzés? Azt hiszem, akkor már nem. Úgy éreztem, a parancs és kötelesség is egyre inkább rám marad – nem az érintett, amit ők rónak ki.” (84.) Mely gondolat viszont Istefanos megkövezése után válik az események mozgatórugójává: Saulus önmaga dönt Damaszkuszba indulásáról.

